

WYKORZYSTANIE PROZY DLA DZIECI I MŁODZIEŻY W WYBRANYCH PODRĘCZNIKACH DO NAUKI JEZYKA POLSKIEGO W KLASACH IV–VI

Метою статті є презентація текстів прози для дітей, наявних у підручниках з польської мови у IV–VI класах середньої школи. Вибір рівня навчання не є випадковим, тому що в цих класах найчастіше з'являються вищезазначені твори. Стаття зосереджується на презентації типів завдань, спробі відповіді на питання: для чого служать фрагменти цього виду прози, використані у підручниках.

Ключові слова: польська мова, проза для дітей і молоді.

The article aims to present texts of children prose used in Polish textbooks for the IV-VI forms of a secondary school. The choice of the level is not occasional, because exactly in these forms the above mentioned texts are most often used. The article also concentrates on the presentation of assignment types used in the chosen textbooks. It is an attempt to answer the question for what purpose the fragments of this prose type are used.

Key words: Polish, children and youth prose.

Obecnie nauczyciel pracujący w szkole polskiej ma możliwość wykorzystania wybranego przez siebie podręcznika do nauki prowadzonego przedmiotu. Jest to wynik zapoczątkowanej w 1999 roku reformy oświatowej. Do nauki języka polskiego w klasach IV–VI, jak podaje Ministerstwo Edukacji Narodowej, przeznaczonych jest obecnie 45 podręczników, 16 różnych serii. Tak duży wybór daje nauczycielom możliwość dostosowania wybranej przez siebie książki do indywidualnych potrzeb grupy oraz metod, form i środków nauczania. Tworzy pewną autonomię nauczyciela, pozwalając na wybór

programu i podręcznika do nauki, jednocześnie zwiększając przy tym odpowiedzialność za efekty nauczania.

Celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie tekstów prozy dla dzieci, występujących w podręcznikach do nauki języka polskiego w klasach IV–VI szkoły podstawowej. Należy jednak podkreślić, że w podręcznikach oprócz prozy dla dzieci występują również inne utwory, min.: fragmenty literatury klasycznej, poezja, rzadziej artykuły z gazet młodzieżowych, legendy, baśnie, fragmenty dramatów, komiksy, teksty piosenek, teksty z internetu, reklamy, instrukcje, audycje radiowe. Są to teksty zarówno literatury polskiej, jak i światowej.

W artykule skupiono się również na zaprezentowaniu typów zadań występujących w wybranych podręcznikach. Jest to próba odpowiedzi na pytanie czemu służą zawarte w książce fragmenty tego rodzaju prozy. Prezentowane ćwiczenia podzielono, biorąc pod uwagę rozwój kolejnych kompetencji językowych, nie zaś poziom zaawansowania i podział na klasy.

Analizie zostały poddane trzy serie podręczników: *Słowa na start. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy czwartej /piątej /szóstej szkoły podstawowej Marleny Derlukiewicz; Między nami. Podręcznik dla klasy czwartej /piątej / szóstej szkoły podstawowej Agnieszki Łuczak i Anny Murdzek; Jutro pójdę w świat. Podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy czwartej / szóstej szkoły podstawowej Hanny Dobrowolskiej, Jutro pójdę w świat. Podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy piątej szkoły podstawowej Hanny Dobrowolskiej i Urszuli Dobrowolskiej*. Wybór poziomu nauczania nie jest przypadkowy, ponieważ w tych klasach najczęściej w podręcznikach pojawiają się interesujące autora teksty, warto, bowiem zauważyć, że ilość prozy dla dzieci i młodzieży zmniejsza się kosztem innych tekstów wraz z przejściem do wyższej klasy, a pod koniec gimnazjum praktycznie zostaje przez nie wyparta.

Jakimi kryteriami kierują się autorzy podręczników wybierający teksty literatury dla dzieci i młodzieży do swoich podręczników? Zależy to oczywiście od typu i układu podręcznika. Jednakże w dużej mierze jest wynikiem spisu lektur szkolnych zaproponowanych przez Ministerstwo Edukacji Narodowej dla klas IV–VI. W Podstawie programowej czytamy, że uczeń klas IV–VI powinien przeczytać w roku szkolnym w całości –

nie mniej niż 4 pozycje książkowe oraz wybrane przez nauczyciela teksty o mniejszej objętości: *Jan Brzechwa Akademia Pana Kleksa*; *Carlo Collodi Pinokio*; *Antonina Domańska Historia żółtej ciżemki*; *Irena Jurgielewiczowa Ten obcy*; *Stanisław Lem Bajki robotów*; *Clive Staples Lewis Lew, Czarownica i stara szafa*; *Kornel Makuszyński Szatan z siódmej klasy*; *Aleksander Minkowski Dolina Światła*; *Ferenc Molnár Chłopcy Placu Broni*; *Lucy Maud Montgomery Ania z Zielonego Wzgórza*; *Edmund Niziurski* – wybrana powieść (np. *Niewiarygodne przygody Marka Piegusa, Sposób na Alcybiadesa*); *Joanna Onichimowska* – wybrana powieść (np. *Duch starej kamienicy, Daleki rejs*); *René Gościnnny, Jean-Jacques Sempé Mikołajek* (wybór opowiadań z dowolnego tomu); *Henryk Sienkiewicz W pustyni i w puszczy*; *Alfred Szklarski* – wybrana powieść (np. *Tomek w krainie kangurów*); *Dorota Terakowska Władca Lewawu* i inne; wybór mitów greckich, baśni i legend; wybór kołęd; wybór pieśni patriotycznych; wybór poezji, w tym utwory dla dzieci i młodzieży; film i widowisko teatralne z repertuaru dziecięcego; wybrane programy telewizyjne [12, 24]. Analizując podręczniki do nauki języka polskiego zauważymy, że we wszystkich pojawiają się fragmenty wymienionych powyżej lektur szkolnych i praktycznie tylko na nich bazują. W artykule skupimy się jednak wyłącznie na prozie dla dzieci i młodzieży.

Odrębna literatura dla dzieci i młodzieży w ujęciu krytyki literackiej, istnieje na gruncie polskim od ponad dwustu lat. Jednakże dopiero w II połowie XX wieku nastąpiło silne dążenie do badania twórczości dla młodszych czytelników, z perspektywy jej statusu, wyznaczników literackich, czy wymagań dydaktycznych. To okres powojenny przyniósł liczne analizy teoretycznoliterackie oraz prace językoznawcze z tego zakresu, które zaowocowały konkretnymi sformułowaniami, dotyczącymi miejsca i roli literatury dziecięcej w literaturze ogólnej. Jednym z nich jest określenie „literatura czwarta”. Pojęcie to obrazuje proces stopniowego pojawiania się literatury dziecięcej w gronie piśmiennictwa uznawanego za pełnowartościowe artystycznie. Dawne prace literaturoznawcze całą twórczość literacką dzieliły na dwie grupy. Z jednej strony wylaniano literaturę wielką (pierwszorzędną, klasyczną), która z racji swojej „wyższości” wchodziła do kanonu lektur, programów szkolnych i akademickich. Z drugiej strony istniało tzw. piśmiennictwo popular-

ne, które ze względu na swój nieprofesjonalny charakter, było traktowane jako lekka literatura dla ludu, dla określonych grup społecznych, np. dla kobiet lub właśnie dla dzieci [7, 555; 563]. Literatura dla dzieci to literatura, której adresatem jest dziecko, charakteryzuje ją: interesująca dla dziecka treść, jasny i bogaty styl, fantazja, humor, a przede wszystkim dydaktyzm. Czołowy polski badacz Ryszard Waksmund uważa, że literatura dla dzieci to nie to samo co literatura dziecięca, gdyż pierwsza jest pisana dla dziecka, a druga jest pisana z punktu widzenia wyobraźni dziecięcej. W artykule wykorzystamy pojęcie literatury dla dzieci, nie zaś literatury dziecięcej, gdyż w podręcznikach mamy do czynienia z tą pierwszą. Jednocześnie należy zauważyć, że w zakres literatury dla dzieci wchodzi zarówno poezja, jak i proza dla dzieci.

Tak jak wspomniano wcześniej, podręczniki bazują na lekturach szkolnych, zawartych w Podstawie programowej, wykorzystując ich fragmenty, w tym prozę dla dzieci i młodzieży. Warto zaznaczyć, że w Podstawie programowej nie posłużono się podziałem na kolejne klasy, a rozbito spis lektur szkoły podstawowej na 1. etap, czyli klasy I–III i 2. etap obejmujący klasy IV–VI. Natomiast w podręcznikach można zauważyć wyraźny podział lektur ze względu na klasy. Oczywiście niektóre z tytułów pojawiają się w podręcznikach do starszych klas nawet w tych samych seriach, przykładem może być, chociażby *Dynastia Miziołków* J. Olech. Przyjrzyjmy się z jakiej prozy dla dzieci i młodzieży korzystają najczęściej autorzy podręczników do kolejnych klas:

KLASA 4. *Akademia Pana Kleksa* J. Brzechwy, *Patyki i patyczki* J. Twardowskiego, *Dynastia Miziołków* J. Olech, *Bromba i inni* M. Wojtyszko, *Porwanie Baltazara Gąbki* S. Pagaczewskiego, *Wielka, większa, największa* J. Broszkiewicz, *O dwóch takich co ukradli księżyc* K. Makuszyńskiego, *Król Maciuś Pierwszy* J. Korczaka, *Chłopak na opak* H. Ożogowskiej, *Wędrowcy* J. Papuzińskiej, *Lew, czarownica i stara szafa* C. S. Lewisa, *Dzieci z Bullerbyn* A. Lindgren, *Mikołajek* J. J. Sempe, *Charlie i fabryka czekolady* R. Dahla, *Opowiadania z Doliny Muminków* T. Janssona, *Bracia Lwie Serce* A. Lindgren, *Pinokio* C. Collodi, *Harry Potter* J. K. Rowling, *Kozmarny Karolek* F. Simon.

KLASA 5. *Mity Greków i Rzymian* W. Markowskiej, *Mitologia. Wierzenia i podania Greków i Rzymian* J. Parandowskiego, *Książka nad*

książkami A. Kamińskiej, *Klechdy domowe. Podania i legendy polskie* S. Posadzowej, *Bezgrzeszne lata* K. Makuszyńskiego, *Bromba i inni* M. Wojtyszko, *Pamiętnik Tatusia Muminka* T. Jansson, *Ania z Zielonego Wzgórza* L. M. Montgomery, *Mały Książę* A. de Saint-Exupery, *Lessie, wróć* E. Knight, *Przygody Tomka Sawyera* M. Twain.

KLASA 6. *Tomek w krainie kangurów* A. Szklarskiego, *Ten obcy* I. Jurgielewiczowej, *Język Trolli* M. Musierowicz, *Książka nad książkami* A. Kamińskiej, *Córka czarownicy* D. Terakowskiej, *Ślepe szczęście* J. Chmielewskiej, *Mały Książę* A. de Saint-Exupery, *Ania z Zielonego Wzgórza* L. M. Montgomery, *Lew, czarownica i stara szafa* C. S. Lewis, *Hobbit, czyli tam i z powrotem* J. R. R. Tolkiena, *Niekończąca się historia* M. Ende, *Winnetou* K. Maya, *Robinson Kruzo* D. Defoe.

Jak widać część tytułów pokrywa się ze spisem lektur, część jednak jest indywidualnym wyborem autora. Warto również zauważyć, że w klasie 4 występuje przewaga literatury polskiej nad obcą, zaś w klasie 6 zmienia się nieznacznie ta proporcja. Może to być wynikiem rozszerzającego się kręgu zainteresowań uczniów innymi kulturami i ich patrzeniem na świat z szerszej perspektywy.

Przyjrzyjmy się z kolei długości tekstów. Im starsza klasa, tym dłuższe fragmenty tekstów pojawiają się w podręczniku. W klasie 4 jest to ok. od 100 do 800 słów, w klasie 5 od 200 do 1000 słów, zaś w klasie 6 od 200 do 1200 słów. Jest to wynik zwiększania się możliwości przyswajania przez uczniów coraz większej ilości tekstu, tzn. rozumienia przez nich większych objętościowo tekstów, zapamiętywania ich treści oraz szerszej i jednocześnie wnikliwszej analizy trudniejszych i dłuższych fragmentów.

Oprócz zapoznania uczniów z konkretną lekturą i zaproszeniem do przeczytania całej książki, pojawiające się fragmenty prozy dla dzieci i młodzieży spełniają w podręczniku jeszcze szereg innych ważnych funkcji, min. zapoznają uczniów z innymi kulturami, innymi epokami, rozwijają wyobraźnię, dzielą się problemami codzienności innych młodych ludzi, wkraczają w sferę filozofii i dotyczą prawd uniwersalnych.

Jednocześnie należy zauważyć, że oprócz powyższych funkcji, teksty te służą rozwojowi szeroko pojętej nauki o języku. Ciekawym aspektem

analizy prozy dla dzieci i młodzieży, występującej w podręcznikach dla klas IV–VI, jest próba przyjrzenia się tym tekstom pod względem wykorzystania ich w celu rozwoju sprawności językowych.

Po pierwsze proza dla dzieci i młodzieży służy do nauki rozumienia tekstu czytanego. W podręcznikach spotykamy następujące typy zadań, które pomagają uczniom kształtować tę sprawność: *Popraw podane zdania, tak aby były zgodne z treścią tekstu; odpowiedz na pytania. Rozwiąż test* [1, 93]; *Wskaż wypowiedzenia zgodne z treścią utworu* [10, 178]; *Na podstawie tekstu wymień trzy cechy dobrze wychowanego chłopca oraz podaj zachowania typowe dla niegrzecznych chłopców* [1, 70]; *Po uważnej lekturze tekstu odpowiedz na pytania* [9, 183].

Po drugie uczniowie pracujący z tekstem prozy dla dzieci i młodzieży poznają jego strukturę i elementy, uczą się pracy z nim. Przykładem mogą być zadania typu: *Określ miejsce i czas opisanych zdarzeń* [9, 21]; *Uporządkuj punkty planu zgodnie z chronologią* [1, 43]; *Omów elementy świata przedstawionego we fragmencie powieści Ania z Zielonego Wzgórza* [6, 108]; *Wymień realistyczne i fantastyczne postacie, przedmioty, miejsca i wydarzenia, które występują w tekście* [6, 124].

Zadania mają też pomóc rozwijać inne kompetencje językowe w tym: MÓWIENIE: *Wyjaśnij, czy Jacek i Placek postępowali właściwie. Następnie wskaż w tekście cytaty, który będzie najlepszym uzasadnieniem Twojej oceny* [1, 171]; *Puść wodze fantazji i opowiedz o swojej wizycji w królestwie boga Eola* [9, 42]; *Zainscenizuj rozmowę o nowych mieszkańcach, o którą będą prowadzić bohaterowie opowiadania* [8, 205]; *Wyjaśnij znaczenie przysłowia „Nie szata zdobi człowieka, ale człowiek szatę”. Czy słowa te mogłyby być mottem tekstu Co moja córka zobaczyła w lustrze?* [2, 213]; PISANIE: *Dopisz dalszy ciąg historii bohatera i Królowny* [1, 13]; *Napisz, w jaki sposób zareagowali bohaterowi tekstu na ogłoszenie Willy'ego Wonki zamieszczone w gazecie* [1, 115]; *Napisz streszczenie opowieści o pozyskaniu ognia przez Robinsona* [6, 253]; CZYTANIE: *Przeczytaj tekst cicho, a następnie głośno. Zróznicuj tempo i siłę głosu. Postaraj się przekazać słuchaczom opisane w tekście uczucia* [1, 108], *Wypełnij poniższy kwestionariusz w imieniu jednego z bohaterów opowieści* [9, 41]; ROZUMIENIE TEKSTU SŁYSZANEGO: *Wysłuchaj wzorcowego odczytania*

fragmentu książki w wykonaniu nauczyciela. Następnie, bez zaglądania do tekstu, odpowiedz na pytania [1, 145].

Fragmenty prozy dla dzieci i młodzieży służą również nauce szeroko pojętej gramatyki i ortografii. Są to zadania typu: *Wypisz z tekstu w kolejności alfabetycznej imiona chłopców- bohaterów opowiadania* [1, 13]; *Odszukaj w tekście zdanie pytające i zdanie zakończone wykrzyknikiem. Odczytaj je w odpowiedni sposób* [1, 38]; *Wypisz z tekstu zdrobnienia* [1, 53]; *Wyjaśnij pisownię takich nazw kolorów, jak: ognistoczerwone warkocze, śnieżnobiała firanka. Podaj podobne przykłady* [6, 102]. Niektóre z zadań mają na celu poszerzać zakres słownictwa uczniów. Za przykład mogą posłużyć następujące typy zadań: *Wypisz z tekstu wyrazy i wyrażenia, których można używać tylko w rozmowach ze znajomymi. Wyjaśnij co one oznaczają* [1, 173]. Zadania te rozwijają też inne umiejętności, w tym: LOGICZNE MYŚLENIE: *Korzystając z treści utworu (przyp. autora) rozwiąż krzyżówkę* [1, 34]; EDYTORSTWA: *Stwórzcie z waszych prac Czarodziejską księgę. W razie potrzeby podzielcie ją na rozdziały. Wykonajcie ozdobną oprawę* [6, 137]; *Stwórzcie w grupie komiks opowiadający o losach Faetona* [9, 21]; DRAMATYZACJI: *Podzielcie się na sześć grup, tak by każda przygotowała scenkę pantomimiczną do jednej z wybranych sytuacji opisanych w tekście. Zadaniem klasy będzie jej rozpoznanie* [9, 63]; WIEDZĘ O KULTURZE I TRADYCJACH NARODU: *Opowiedz o wielkanocnych zwyczajach w rodzinie Miziołków. Jakie znasz inne świąteczne i przedświąteczne tradycje?* [1, 164].

Oczywiście to tylko niektóre z przykładowych zadań, pojawiające się w podręcznikach dla klas IV–VI po lekturze fragmentów prozy dla dzieci i młodzieży. Warto zauważyć, że czasami tekst jest zwykłym pretekstem, do podjęcia tematu czysto gramatycznego i że autora podręcznika, tak naprawdę, interesuje w tekście wybrane zdanie lub słowo. Nawet kiedy jest to wyczuwalne, autorzy podręczników starają się jednak zachować zasadę stopniowego odchodzenia od bezpośredniej treści prozy. Jest to widoczne w koncepcji pojawiających się poleceń: zadania bezpośrednio dotyczące fragmentu utworu, ćwiczenia nawiązujące do lektury, ćwiczenia nie dotyczące tekstu. Przyjrzyjmy się jednemu z zestawów ćwiczeń, pojawiających się po fragmencie Hobbita,

czyli tam i z powrotem J. R. R. Tolkiena w podręczniku *Jutro pójdę w świat dla klasy 6*. H. Dobrowolskiej: ĆWICZENIA BEZPOŚREDNIO DOTYCZĄCE TEKSTU: 1. *Wyjaśnij pojęcia, takie jak: hobbit, liliput, krasnolud, goblin. Co łączy te postaci?* 2. *Kim jest narrator powieści? Nazwij go, stosując określenia z tekstu. Wskaż fragmenty, w których narrator wypowiada się w 1. osobie. Jak sądzisz, czemu to służy?* 3. *Opisz tytułowego bohatera powieści. Wykorzystaj podany plan.* 4. *Oceń zgodność wizerunku z tekstem literackim* [6, 125]; ĆWICZENIA DOTYCZĄCE TREŚCI KSIĄŻKI Z TEKSTEM SPREPAROWANYM PRZEZ AUTORA PODRĘCZNIKA: 5. *O kim jest mowa w poniższym tekście? Dlaczego nie jest to całkiem jasne? Podkreśl wyrazy, które zastępują brakujący rzeczownik* [6, 126]; ĆWICZENIA DOTYCZĄCE WYBRANYCH SŁÓW W TEKŚCIE: 5. *Jakie wyrazy zostały zastąpione przez wyróżniane zaimki? Z czego to wynosisz?* ĆWICZENIA NIE WYKORZYSTUJĄCE TEKSTU: *Przekształć wypowiedzenia w taki sposób, by zlikwidować powtórzenia. Zastosuj zaimki.* [6, 127]. Widzimy więc, że następuje pewna gradacja i odchodzenie od tekstu w momentach, kiedy autor podręcznika chce osiągnąć inny cel, a dany fragment literatury nie jest w stanie zapewnić tego.

Wykorzystanie prozy dla dzieci w podręcznikach do nauki języka polskiego jest celowe i uzasadnione. Przede wszystkim tego typu teksty literackie są odpowiednio dostosowane do wieku i potrzeb uczniów. Rozszerzają ich wiedzę, wyobraźnię, kształtują poglądy i osobowość, wychowują i uczą wrażliwości. Są skierowane bezpośrednio do nich i rozumiane przez nich, zajmują ważne miejsce w procesie nauczania, poznawania świata, kultury swojej i innych narodów, przy tym rozwijają wiele sprawności językowych takich jak: czytanie, rozumienie tekstu, mówienie, pisanie, są też naturalnym, tzn. niespreparowanym tekstem, który uczy zasad gramatyki i ortografii.

Bibliografia

1. Derlukiewicz M. Słowa na start. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy czwartej szkoły podstawowej. – Warszawa : Nowa Era, 2011. – 245 s.

2. Derlukiewicz M. Słowa na start. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy piątej szkoły podstawowej. – Warszawa : Nowa Era, 2013. – 316 s.
3. Derlukiewicz M. Słowa na start. Podręcznik do kształcenia literackiego i kulturowego dla klasy szóstej szkoły podstawowej. – Warszawa : Nowa Era, 2012. – 264 s.
4. Dobrowolska H. Jutro pójde w świat. Podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy czwartej szkoły podstawowej. – Warszawa : WSiP, 2012. – 312 s.
5. Dobrowolska H. Jutro pójde w świat. Podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy piątej szkoły podstawowej. – Warszawa : WSiP, 2013. – 336 s.
6. Dobrowolska H. Jutro pójde w świat. Podręcznik do kształcenia literackiego, kulturowego i językowego dla klasy szóstej szkoły podstawowej. – Warszawa : WSiP, 2008. – 309 s.
7. Frycie S. Literatura dla dzieci i młodzieży w latach 1945-1970. – Warszawa : WSiP, 1978. – 518 s.
8. Łuczak A., Murdzek A. Między nami. Podręcznik dla klasy czwartej szkoły podstawowej. – Gdańsk : GOW, 2012. – 336 s.
9. Łuczak A., Murdzek A. Między nami. Podręcznik dla klasy piątej szkoły podstawowej. – Gdańsk : GOW, 2010. – 318 s.
10. Łuczak A., Murdzek A. Między nami. Podręcznik dla klasy szóstej szkoły podstawowej. – Gdańsk : GOW, 2003. – 328 s.
11. Podstawa programowa kształcenia ogólnego dla szkół podstawowych // Dz.U. z 2012 poz. 977. Brzmienie od 1 września 2012. Załącznik 2. Dostępność artykułu: <http://prawo.lego.pl/prawo/rozporzadzenie-ministra-edukacji-narodowej-z-dnia-27-sierpnia-2012-r>
12. Wykaz podręczników dopuszczonych do użytku szkolnego, przeznaczonych do kształcenia ogólnego uwzględniających nową podstawę programową wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego dla wybranego typu szkoły i rodzaju zajęć edukacyjnych. Dostępność artykułu: <http://www.men.gov.pl/podreczniki/>